

Психологічні аспекти розвитку обдарованої особистості в сучасному освітньому просторі

*Психолого-педагогічний семінар, ЛФККіМ, 11.01.2023,
Практичний психолог, викладач Ірина Коновалюк*

План

1. Природа обдарованості
2. Особливості особистості обдарованої особистості
3. Принципи, стратегії та моделі навчання обдарованих студентів
4. Педагог для обдарованих студентів

Природа обдарованості

Потенціал обдарованості є найміцнішим ресурсом духовного поступу й матеріального розвитку країни. Як і будь-який ресурс, його слід вчасно виявити і розумно використати.

У психологічній літературі можна знайти два діаметрально протилежні підходи до природи здібностей: **здібності вроджені — здібності набуті.**

Англійський психолог **Ф. Гальтон** у ХІХ ст. намагався обґрунтувати спадковість здібностей, зокрема таланту, аналізуючи біографічні дані видатних людей. Дослідивши родинні зв'язки сотень видатних людей, він дійшов висновку, що талант можна успадковувати так само, як і фізіологічні характеристики батьків: колір очей та волосся, будову тіла, тембр голосу тощо. Для підтвердження своєї гіпотези вчений наводив вражаючі факти: **в родині Бахів обдарованість до музики вперше проявилась у 1550 р. і з особливою силою була продемонстрована через п'ять поколінь у великого композитора І.-С. Баха; в родині Моцартів було п'ять відомих музикантів.** «Якщо людина, — писав Ф. Гальтон, — обдарована, енергійна в роботі й здатна до тяжкої праці, навряд чи якісь причини перешкоджають їй висунутися». Справжній талант, немов джерело, обов'язково «проб'ється» на поверхню

Природа обдарованості

Якою б не була роль вродженого у природі обдарованостей, все-таки багатовіковий досвід людства надає перевагу соціальним умовам їхнього розвитку. На початку XIX ст. пастор *K. Вімппле* з німецького містечка Лохау спробував практично довести слушність поглядів щодо соціальної природи обдарованості. **«Все залежить, — твердив Вітте, — від належного виховання в перші п'ять-шість років життя».** Розробивши певну систему, він за нею виховував сина з дня його народження. В результаті маленький Карл у дев'ятирічному віці вступив до Лейпцігського університету, а рік по тому блискуче його закінчив. У тринадцять років він став доктором філософії, а у п'ятнадцять отримав ступінь доктора юриспруденції. У 18-річному віці Карл став професором Гейдель-бергського університету. Помер Карл Вітте на 83-му році життя.

Отже, соціальне оточення відіграє важливу роль у формуванні обдарованості. Провідними є такі чинники, як **сприятливе культурне оточення, можливість отримати ґрунтовну освіту, престиж інтелектуальних (художніх, технічних тощо) цінностей у сім'ї, опіка, заохочення.**

У сучасній психології все більше дослідників схильні вважати, що здібності та обдарованість зумовлені як біологічними, так і соціальними чинниками, отже мають **біосоціальну природу.**

Природа обдарованості

Відомий американський дослідник проблем здібностей та обдарувань кінця ХХ ст. Дж.

Рензуллі вважав, що обдарованість є результатом поєднання трьох характеристик: **інтелектуальних здібностей, які мають бути вище середнього рівня; творчого підходу; мотиваційної спонуки.**

Особливості особистості обдарованої особистості

Мабуть, найхарактернішою особливістю для **інтелектуальної обдарованості** є:

- ранній прискорений розвиток, нерідко вже в 3-4 роки вони вміють **читати та рахувати**;
- можуть захоплюватися непритаманними вікові розумовими заняттями, наприклад, різного роду **підрахунками**, засвоєнням географічних **карт** тощо. Полюбляють малювати **схеми**, створювати класифікації. Можуть захоплюватись складанням таблиць історичних **фактів, дат**, виписуванням різноманітних даних з астрономії, хімії тощо.
- у дошкільному віці вони вже можуть безпомилково **писати довгі фрази**. Швидше та правильніше за ровесників схоплюють смисл **принципів, понять, положень**, швидше аналізують, узагальнюють, роблять висновки. Високий темп психічних процесів іноді породжує проблеми з письмом, бо **швидкість мислення** випереджає можливості моторики руки і через це з'являються помилки.
- інтелектуально обдаровану людину вирізняє також висока розумова активність, яка, зокрема, полягає в їхньому постійному прагненні до розумового навантаження, до поповнення своїх знань, які зазвичай є дуже обширними. Інформацію отримують з найрізноманітніших джерел: **наукової літератури, словників, енциклопедій, атласів, періодики, інтернету** тощо.
- інформація зберігається надовго, бо вони мають **добру пам'ять**.
- охоче беруть участь в різноманітних **конкурсах, турнірах, олімпіадах і т. п. змаганнях**. Підвищена розумова активність пов'язана з непритаманною для дитячого віку саморегуляцією. Такі діти не забувають про поставлену ними мету і намагаються керувати своїми діями. Навіть найрухливіші з них можуть тривалий час зосереджувати свої розумові зусилля та увагу.
- інтелектуальна обдарованість, особливо у дитячі роки, пов'язана з **підвищеною допитливістю**. Вони задають багато запитань, чим досить часто викликають незадоволення педагогів. Характерним є зміст запитань. Вони стосуються головно **причин виникнення подій та явищ**; не окремих фактів, а їхнього **доведення**. Тому такі діти і молодь надають перевагу заняттям, де використовують проблемний метод і не люблять занять, де матеріал повторюється.
- Характерною особливістю особистості розумово обдарованих є їхня схильність **до самостійного міркування**. Вони незалежні у своїх судженнях, особливо стосовно змісту своїх знань, не піддаються груповому тискові. Одночасно є надзвичайно терпимі до когнітивної невизначеності, припускають **можливість існування багатьох поглядів на питання**. Таким людям характерний також високий рівень **самодостатності та автономії**.

Особливості особистості обдарованої особистості

Для **творчої обдарованості** характерні свої особливості:

- Насамперед, такі люди вирізняються **винахідливістю, зосередженістю на обраному напрямі**, захопленістю і підпорядкованістю творчості духовній мотивації. Якщо роботу виконують з примусу або за винагороду, елементи творчості можуть зникнути. Творчість можна реалізувати лише за умови, якщо людина почуває себе вільно, якщо вона не скута надмірним досвідом та знаннями, заборонами.
- Таким людям характерна **висока працездатність і значний обсяг створеного**.
- Вони дуже ретельні в оформленні продукта своєї праці, бо **встановлюють для себе високі стандарти**. Унаслідок цього людина рідко почуває себе успішною у своїй діяльності. Іноді через це в них формується негативне самосприйняття та низька самооцінка. Висока критичність по відношенню до себе змушує їх бути постійно незадоволеними результатами своєї роботи і постійно прагнути поліпшувати її. Тому продукт праці багато разів удосконалюється.
- Відзначимо, що творчі особистості — це **надзвичайно вразливі та чутливі люди**.
- Схильність до досконалості приводить до **нетерпимості до зауважень і критики щодо себе, непоступливості у творчості, навіть впертості**.
- Вони мають також загострене **почуття справедливості, як стосовно себе, так і інших людей**.
- Згідно з теорією інвестування американських психологів кінця ХХ ст. *Р. Стернберга* і *Д. Лаверта*, креативною можна вважати таку людину, яка здатна «купувати» ідеї за низьку ціну, а «продавати» за високу. Купувати за низьку ціну означає займатися у цей час невідомими, невизначеними, малопопулярними ідеями, але потенційними щодо майбутнього попиту. Наперекір опору середовища творча людина наполягає на розробленні цих ідей, бо відчуває, що найближчим часом вони будуть являти собою великий інтерес, і тоді їх можна буде «продати» за високу ціну. Здатність вчасно «побачити» таку ідею, на думку авторів теорії, залежить від інтелекту, знань, стилю мислення, індивідуальних рис, мотивації і зовнішнього середовища. Людина може не реалізувати свій творчий потенціал у двох випадках: якщо ідеї висловлені надто передчасно і якщо їх не виносять на обговорення надто довго, і тому ці ідеї стають очевидними.

Музичні здібності — це здібності до створення та виконання музичних творів. Їхніми показниками є **музичний слух, феноменальна слухова пам'ять, пластичний та скоординований руховий апарат**. Розрізняють два типи музичних здібностей: **«моцартівський»**, коли **обдарованість до музики** яскраво виявляється у ранньому та дошкільному дитинстві під впливом середовища та раннього навчання; **«бахівський»**, коли **обдарованість до музики** яскраво виявляється у підлітковому та юнацькому віці часто без впливу середовища (або наперекір зовнішнім умовам) і без систематичного спеціального навчання.

Принципи, стратегії та моделі навчання обдарованих

Прискорене навчання (підвищення темпу вивченого матеріалу). Відомо, що невідповідність темпу навчання потребам учня (студента) шкодить як його пізнавальному, так і особистісному розвитку. Американський учений Л. Холлінгворт зазначає, що у звичайній школі діти, інтелектуальний розвиток яких відповідає підвищеним розумовим здібностям, втрачають половину навчального часу, а розумово обдаровані — майже увесь час.

Збагачене навчання (збільшення обсягу вивченого матеріалу). Збагачене навчання дітей та юнаків із видатними інтелектуальними можливостями виникло як прогресивна альтернатива прискоренню у 70-х роках ХХ ст. Воно передбачає поглиблення матеріалу, який викладають, при цьому навчальні програми повинні мати принципово новий зміст, а не являти собою продовження чи розширення традиційної програми.

Особистісно-орієнтована модель

В Україні поширеною є **особистісно-орієнтована модель**. Її головною особливістю є визнання цінності обдарованого учня як носія ментального досвіду.

У разі впровадження цієї моделі слід ґрунтуватися на таких психолого-педагогічних принципах:

- взаємини педагога зі студентами будуються як **творча співпраця**;
- навчання ґрунтується на **особистій зацікавленості студента**, його індивідуальних інтересах та здібностях;
- спільна діяльність педагога та студента, а також самотійна робота студента пронизана ідеєю подолання складностей, ідеєю досягнення мети, не боячись помилок;
- ідея **вільного вибору форм**, напрямів, методів діяльності, вміння критично оцінювати свої можливості та прагнення самотійно роз'язувати все складніші завдання;
- **системне мислення**, вміння «згортати» та деталізувати інформацію;
- **домінантою виховання стає абсолютне визнання гідності кожної особистості, її права на вибір, власну думку, самотійний учинок.**

Традиційне навчання	Навчання обдарованих студентів (особистісно орієнтоване)
Освіта – процес передавання знань, формування умінь та навичок	Освіта – процес формування неповторної, гармонійно розвиненої особистості
Студент – об’єкт навчання, виховання та управлінської діяльності	Студент – суб’єкт самоосвіти, самопізнання та самовиховання
Викладач виконує інформаційну, виховну роль	Викладач виконує консультативну роль, активізує процес самоосвіти та самовиховання
Управлінська діяльність в навчальному закладі орієнтована на підвищення рівня успішності студентів, поліпшення їхньої поведінки	Управлінська діяльність у навчальному закладі орієнтована на забезпечення особистісного розвитку студентів і педагогів

Педагог для обдарованих студентів

Працювати з обдарованими учнями та студентами дуже важко і тому вчителів і викладачів слід спеціально готувати для цього.

- У роботі з обдарованими дітьми і молоддю мають брати участь ті педагоги, які дотримуються **недирективного стилю спілкування**, готові допомогти і підтримати свого вихованця.
- Такі педагоги повинні бути **дружелюбними, мати почуття власної гідності**. Вони мусять відчувати свою компетентність, відповідати за свої дії, заслуговувати на довіру.
- Це має бути особистість, яка **продуктивно реагує на виклик, вміє прийняти критику і не страждає від стресу** під час роботи з людьми, які обдарованіші і знають більше за неї.
- Такі педагоги на заняттях **менше самі говорять, менше дають інформації, а більше надають такої можливості студентам**.
- Вони **більше питають і менше пояснюють**.
- Помітна різниця також в **техніці постановки питань**. Викладачі для обдарованих частіше задають **відкриті запитання і значно частіше намагаються зрозуміти, як саме студенти дійшли певного висновку чи рішення**.
- Відмінність полягає також у тому, як відбувається зворотний зв'язок. Більшість звичайних педагогів намагаються прореагувати в усній або іншій формі на кожну відповідь студента. У роботі з обдарованими рекомендується поводити себе більш стримано. Слід **уважно та з інтересом вислухати відповіді, однак не оцінювати їх**, у той самий час показуючи, що вони їх приймають. Це приводить до того, що студенти починають **більше взаємодіяти один з одним і частіше самі коментують ідеї одногрупників і менше залежать від педагога**.

*В кожній людині є сонце.
Тільки дайте йому «світити».
Талант потребує свободи і простору.*